MAKTAB O‘QUVCHILARI O‘RTASIDA O‘TKAZILADIGAN “PREZIDENT OLIMPIADASI” SPORT MUSOBAQALARINI TASHKIL ETISH VA UNI BOSHQARISHNING SAMARALI YO‘LLARI (YENGIL ATLETIKA MISOLIDA)

Xamidova Dilfuza Olim qizi
O‘zDJTSU MOS 51-26 guruh talabasi
Aripov Yunus Yusufovich
Ilmiy rahbar. Menejment va raqamli sport turlari kafedrasi professori,
pedagogika fanlari nomzodi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24446295

Annotatsiya*. Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilari o‘rtasida tashkil etiladigan “Prezident Olimpiadasi” sport musobaqalarini samarali tashkil etish va boshqarishning ilmiy-nazariy hamda tashkiliy-pedagogik asoslari yengil atletika sport turi misolida yoritilgan. Musobaqalarni rejalashtirish, ishtirokchilarni saralash, sport tayyorgarligini baholash, hakamlik faoliyatini tashkil etish, musobaqa jarayonini nazorat qilish va natijadorlikni oshirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, musobaqalarni tashkil etishda zamonaviy boshqaruv texnologiyalari, raqamli axborot vositalari, pedagogik yondashuvlar hamda sportchilar xavfsizligini ta’minlashning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot yakunida maktab o‘quvchilari o‘rtasida yengil atletika musobaqalarini tashkil etishning takomillashtirilgan tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar*: Prezident Olimpiadasi, maktab o‘quvchilari, yengil atletika, sport musobaqalari, tashkil etish, boshqaruv, sport menejmenti, musobaqa faoliyati, saralash, hakamlik, jismoniy tayyorgarlik, sport motivatsiyasi.*

KIRISH. Bugungi kunda yosh avlodning jismoniy va ma’naviy barkamolligini ta’minlash, ularning sportga bo‘lgan qiziqishini oshirish hamda iqtidorli yosh sportchilarni aniqlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida sport musobaqalarini tizimli tashkil etish o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishi, sog‘lom turmush tarziga rioya qilishi va sport mahoratini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtayi nazardan, maktab o‘quvchilari o‘rtasida o‘tkaziladigan “Prezident Olimpiadasi” sport musobaqalari yoshlarni ommaviy sportga jalb etish, ularning sport qobiliyatlarini namoyon qilish va istiqbolli sportchilarni aniqlash uchun muhim tashkiliy platforma sifatida qaralishi mumkin. Yengil atletika sport turi o‘zining tabiiy harakatlarga asoslanganligi, mashg‘ulotlarni turli yosh toifalariga moslashtirish imkoniyati hamda jismoniy sifatlarni kompleks rivojlantirishi bilan boshqa sport turlaridan ajralib turadi. Yugurish, sakrash va uloqtirish mashqlari o‘quvchilarda tezkorlik, chidamlilik, kuch, chaqqonlik va koordinatsion qobiliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Biroq bunday musobaqalarning samaradorligi faqat sportchilarning jismoniy tayyorgarligiga emas, balki ularni tashkil etish, boshqarish, ishtirokchilarni saralash, hakamlik, moddiy-texnik ta’minot va musobaqa natijalarini baholash jarayonlarining qay darajada to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganligiga ham bog‘liq.

Shu sababli “Prezident Olimpiadasi” musobaqalarini yengil atletika misolida tashkil etish va boshqarishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

TADQIQOTNING MAQSADI VA VAZIFALARI. Tadqiqotning maqsadi maktab o‘quvchilari o‘rtasida o‘tkaziladigan “Prezident Olimpiadasi” sport musobaqalarini yengil

atletika misolida samarali tashkil etish va boshqarishning tashkiliy-pedagogik mexanizmlarini takomillashtirishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

maktab o‘quvchilari sport musobaqalarini tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslarini o‘rganish;

yengil atletika musobaqalarini o‘tkazishning tashkiliy xususiyatlarini aniqlash;

ishtirokchilarni saralash va sport tayyorgarligini baholash mezonlarini takomillashtirish;

musobaqa jarayonida boshqaruv va nazorat mexanizmlarini ishlab chiqish;

hakamlik faoliyati va natijalarni qayd etish tizimini takomillashtirish;

musobaqalar samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

YENGIL ATLETIKA MUSOBAQALARINI TASHKIL ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.

Sport musobaqalari jismoniy tarbiya va sport tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, sportchilarning tayyorgarlik darajasini aniqlash, sport mahoratini baholash va ularning keyingi rivojlanish istiqbollarini belgilash imkonini beradi.

Yengil atletika musobaqalarini tashkil etish jarayoni o‘zaro bog‘liq bo‘lgan bir nechta tarkibiy qismlardan iborat:

Tashkiliy tayyorgarlik – musobaqa nizomini ishlab chiqish, o‘tkazish joyi, muddati, ishtirokchilar toifasi va dasturini belgilash.

Sportchilarni tayyorlash – o‘quvchilarning jismoniy va texnik tayyorgarligini rivojlantirish, musobaqaga tayyorgarlik holatini baholash.

Saralash jarayoni – ishtirokchilarning belgilangan mezonlar asosida musobaqaga jalb etilishini ta’minlash.

Musobaqani o‘tkazish – sport turlari bo‘yicha belgilangan qoidalar, hakamlik talablari va xavfsizlik me’yorlariga rioya qilish.

Natijalarni baholash – sportchilarning ko‘rsatkichlarini qayd etish, tahlil qilish va yakuniy natijalarni e’lon qilish.

Monitoring va tahlil – musobaqaning tashkiliy va sport natijalarini o‘rganish, mavjud kamchiliklarni aniqlash va keyingi bosqichlar uchun takliflar ishlab chiqish.

Mazkur tarkibiy qismlarning o‘zaro muvofiqligi musobaqalarning sifatli va samarali o‘tkazilishiga xizmat qiladi.

“PREZIDENT OLIMPIADASI” MUSOBAQALARINI TASHKIL ETISHNING SAMARALI MEXANIZMLARI.

Maktab o‘quvchilari o‘rtasida yengil atletika musobaqalarini tashkil etishda tizimli boshqaruv yondashuvini qo‘llash maqsadga muvofiq. Bunda musobaqaning barcha bosqichlari yagona tashkiliy reja asosida amalga oshirilishi lozim.

1. Musobaqalarni rejalashtirish va tashkiliy boshqaruv. Musobaqalarni samarali tashkil etishning dastlabki bosqichi puxta rejalashtirish hisoblanadi.

Rejalashtirish jarayonida quyidagi masalalarga alohida e’tibor qaratish zarur:

musobaqaning maqsad va vazifalarini belgilash;

ishtirokchilarning yosh toifalarini aniqlash;

musobaqa dasturini ishlab chiqish;

o‘tkazish joyi va vaqtini belgilash;

tashkiliy qo‘mita va mas’ul mutaxassislarni tayinlash;

hakamlar tarkibini shakllantirish;

tibbiy xizmat va xavfsizlik choralarini tashkil etish;

zarur sport anjomlari va inventarlarni tayyorlash.

Bunda musobaqa nizomi asosiy tashkiliy-huquqiy hujjat vazifasini bajaradi. Nizomda ishtirok etish shartlari, musobaqa dasturi, baholash mezonlari, g‘oliblarni aniqlash tartibi va boshqa tashkiliy masalalar aniq ko‘rsatilishi lozim.

2. Ishtirokchilarni saralash va sport tayyorgarligini baholash. Yengil atletika musobaqalarida ishtirokchilarni saralash jarayoni adolatli, shaffof va ilmiy asoslangan mezonlarga tayanishi kerak.

Bunda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, jismoniy tayyorgarligi, sog‘lig‘i va sportga bo‘lgan qiziqishi hisobga olinadi.

Yengil atletika bo‘yicha quyidagi nazorat mashqlaridan foydalanish mumkin:

qisqa masofaga yugurish orqali tezkorlikni baholash;

belgilangan masofaga yugurish orqali chidamlilikni aniqlash;

turgan joydan uzunlikka sakrash orqali tezkor-kuch sifatlarini baholash;

joyidan yoki belgilangan usulda to‘p uloqtirish orqali kuch va harakat koordinatsiyasini aniqlash;

estafeta yugurish orqali jamoaviy hamkorlik va tezkorlikni baholash.

Baholash jarayonida o‘quvchilarning yoshiga va jismoniy imkoniyatlariga mos me’yorlardan foydalanish zarur. Saralashda faqat yuqori sport natijalariga erishgan o‘quvchilargagina emas, balki sport bilan muntazam shug‘ullanishga intilayotgan yoshlarning ham imkoniyatlariga e’tibor qaratish muhim.

3. Musobaqa dasturini shakllantirish. Yengil atletika musobaqalarining dasturi o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, jismoniy tayyorgarlik darajasi va musobaqaning maqsadlaridan kelib chiqib ishlab chiqiladi.

Musobaqa dasturiga quyidagi yo‘nalishlarni kiritish mumkin:

№	Yengil atletika turi	Rivojlantiriladigan jismoniy sifat
1	60 metrga yugurish	Tezkorlik
2	100 metrga yugurish	Tezkorlik va tezlanish
3	400 metrga yugurish	Tezlik chidamliligi
4	800 metrga yugurish	Chidamlilik
5	Uzunlikka sakrash	Tezkor-kuch
6	Balandlikka sakrash	Sakrovchanlik va koordinatsiya
7	To‘p uloqtirish	Kuch va harakat aniqligi
8	Estafeta yugurish	Tezkorlik va jamoaviy hamkorlik

Izoh: musobaqa masofalari va mashqlar o‘quvchilarning yosh toifasi, amaldagi musobaqa nizomi va xavfsizlik talablariga muvofiq tanlanishi kerak.

4. Hakamlik faoliyatini samarali tashkil etish. Musobaqalarning xolis va shaffof o‘tkazilishi hakamlik faoliyatining to‘g‘ri tashkil etilishiga bevosita bog‘liq.

Hakamlar tarkibi musobaqa dasturiga muvofiq shakllantiriladi. Ularning vazifalariga:

start va finish jarayonlarini nazorat qilish;

yugurish masofalarida sportchilarning harakatini kuzatish;

sakrash va uloqtirish natijalarini qayd etish;

musobaqa qoidalariga rioya etilishini ta’minlash;

natijalarni rasmiy bayonnomalarga kiritish;

yuzaga kelgan bahsli vaziyatlarni belgilangan tartibda hal etish kiradi.

Hakamlar faoliyatida yagona qoidalar, aniqlik, xolislik va mas'uliyat tamoyillariga amal qilish lozim.

5. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. "Prezident Olimpiadasi" musobaqalarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish tashkiliy jarayonlarni soddalashtirish va natijadorlikni oshirish imkonini beradi.

Jumladan:

ishtirokchilarni elektron ro'yxatga olish;

musobaqa jadvalini elektron shaklda tuzish;

yugurish natijalarini elektron vaqt o'lchash vositalari orqali qayd etish;

sakrash va uloqtirish natijalarini raqamli bazaga kiritish;

musobaqa natijalarini onlayn e'lon qilish;

umumiy reyting va natijalar monitoringini yuritish.

Mazkur texnologiyalar inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytirish, ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash va musobaqa jarayonining shaffofligini ta'minlashga yordam beradi.

YENGIL ATLETIKA MUSOBAQALARINI BOSHQARISHNING TAKOMILLASHTIRILGAN MODELI. Ilmiy-nazariy tahlillar asosida maktab o'quvchilari o'rtasida "Prezident Olimpiadasi" musobaqalarini tashkil etish va boshqarishning quyidagi modelini taklif etish mumkin.

Bosqichlar	Amalga oshiriladigan ishlar	Kutiladigan natija
1. Diagnostik bosqich	O'quvchilarning sportga qiziqishi va tayyorgarligini o'rganish	Ishtirokchilar salohiyatini aniqlash
2. Rejalashtirish bosqichi	Nizom, dastur va tashkiliy rejani ishlab chiqish	Tizimli tashkil etish
3. Saralash bosqichi	Yosh va jismoniy tayyorgarlikka muvofiq saralash	Adolatli ishtirok
4. Tayyorgarlik bosqichi	Mashg'ulotlar va nazorat sinovlarini tashkil etish	Sport tayyorgarligini oshirish
5. Musobaqa bosqichi	Hakamlik, tibbiy nazorat va natijalarni qayd etish	Sifatli musobaqa jarayoni
6. Tahlil bosqichi	Natijalarni monitoring qilish va baholash	Boshqaruv samaradorligini aniqlash
7. Takomillashtirish bosqichi	Aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish	Keyingi musobaqalar sifatini oshirish

Taklif etilayotgan modelning muhim jihati shundaki, u musobaqalarni faqat yakuniy natijalarni aniqlashga qaratilgan jarayon sifatida emas, balki tayyorgarlikdan boshlab natijalarni tahlil qilishgacha bo'lgan uzluksiz boshqaruv tizimi sifatida ko'rib chiqadi.

MUSOBAQA SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING PEDAGOGIK VA TASHKILIY OMILLARI. Maktab o'quvchilari o'rtasida sport musobaqalarini tashkil etishda pedagogik yondashuv muhim ahamiyatga ega. Chunki musobaqa jarayoni nafaqat sport natijalarini aniqlash, balki o'quvchilarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Birinchidan, o'quvchilarda sportga nisbatan ijobiy motivatsiyani shakllantirish zarur.

Bunda rag'batlantirish, jamoaviy qo'llab-quvvatlash va sport yutuqlarini e'tirof etish samarali vositalar hisoblanadi.

Ikkinchidan, musobaqalarda sog'lom raqobat muhitini shakllantirish lozim.

O‘quvchilarga g‘alaba bilan bir qatorda halollik, intizom, o‘zaro hurmat va sport etikasi tamoyillarining ahamiyati tushuntirilishi kerak.

Uchinchidan, musobaqalarni tashkil etishda inklyuzivlik va teng imkoniyatlar tamoyillariga rioya qilish zarur. Barcha ishtirokchilarning yoshi, jismoniy imkoniyatlari va salomatligi hisobga olinishi lozim.

To‘rtinchidan, sportchilar xavfsizligini ta’minlash ustuvor vazifa sifatida qaralishi kerak.

Musobaqa o‘tkaziladigan maydonlarning holati, sport jihozlarining sozligi, tibbiy yordam mavjudligi, ob-havo sharoiti va ishtirokchilarning jismoniy holati muntazam nazorat qilinishi zarur.

Beshinchidan, musobaqadan keyingi tahlil va monitoring tizimini joriy etish maqsadga muvofiq. Har bir ishtirokchining natijalarini oldingi ko‘rsatkichlari bilan taqqoslash orqali uning jismoniy rivojlanish dinamikasini aniqlash mumkin.

ILMIY-AMALIY TAKLIFLAR. O‘tkazilgan nazariy tahlillar asosida “Prezident Olimpiadasi” sport musobaqalarini yengil atletika misolida takomillashtirish bo‘yicha quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Maktablar kesimida yengil atletika bo‘yicha yagona tashkiliy-uslubiy dastur ishlab chiqish. Musobaqa nizomlarini o‘quvchilarning yosh va jismoniy rivojlanish xususiyatlariga moslashtirish.

Saralash jarayonida jismoniy tayyorgarlik ko‘rsatkichlari bilan bir qatorda o‘quvchilarning sportga bo‘lgan qiziqishi va muntazam shug‘ullanishini ham hisobga olish.

Jismoniy tarbiya o‘qituvchilari va sport murabbiylari uchun musobaqalarni tashkil etish hamda hakamlik bo‘yicha uslubiy seminarlar tashkil qilish.

Musobaqa natijalarini elektron shaklda qayd etish va yagona axborot bazasini shakllantirish.

Musobaqa jarayonida tibbiy nazorat va xavfsizlik talablarini kuchaytirish.

O‘quvchilarning sport natijalarini muntazam monitoring qilish orqali istiqbolli sportchilarni aniqlash.

Musobaqalarda nafaqat g‘oliblarni, balki shaxsiy natijasini yaxshilagan va faol ishtirok etgan o‘quvchilarni ham rag‘batlantirish.

Mazkur takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi sport musobaqalarining tashkiliy sifatini oshirish, o‘quvchilarni ommaviy sportga keng jalb qilish va iqtidorli yoshlarni aniqlashga xizmat qilishi mumkin.

XULOSA. Maktab o‘quvchilari o‘rtasida o‘tkaziladigan “Prezident Olimpiadasi” sport musobaqalarini samarali tashkil etish va boshqarish yosh avlodning jismoniy rivojlanishi, sportga bo‘lgan qiziqishini oshirish va iqtidorli sportchilarni aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Yengil atletika misolida olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini berdi:

Sport musobaqalarining samaradorligi ularni rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish, nazorat qilish va natijalarni tahlil etish jarayonlarining uzviyligiga bog‘liq. Yengil atletika mashqlari o‘quvchilarning tezkorlik, chidamlilik, kuch va koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Musobaqa ishtirokchilarini saralashda yosh xususiyatlari, sog‘lig‘i va jismoniy tayyorgarlik darajasini hisobga olish adolatli va xavfsiz musobaqa muhitini shakllantiradi.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish musobaqalarni boshqarish, natijalarni qayd etish va monitoring qilish samaradorligini oshiradi.

Taklif etilgan tashkiliy-boshqaruv modeli musobaqa jarayonini bosqichma-bosqich rejalashtirish va takomillashtirish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Umuman olganda, “Prezident Olimpiadasi” sport musobaqalarini yengil atletika misolida samarali tashkil etish uchun tashkiliy boshqaruv, ilmiy-metodik ta’minot, pedagogik yondashuv, zamonaviy texnologiyalar va xavfsizlik talablarini yagona tizimga birlashtirish zarur. Bu esa maktab o‘quvchilari orasida ommaviy sportni rivojlantirish va yosh sportchilar zaxirasini shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonuni. 2015-yil 4-sentabr, O‘RQ-394-son (amaldagi tahriri).
3. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016-yil 14-sentabr, O‘RQ-406-son.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-noyabrdagi PF-5280-son “2021–2025-yillarda sog‘lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
6. World Health Organization. WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour. – Geneva: WHO, 2020.
7. UNESCO. International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport. – Paris: UNESCO, 2015.
8. Coalter, F. Sport-for-Development: What Game Are We Playing? – London: Routledge, 2013.
9. Bailey, R. Physical Education and Sport in Schools: A Review of Benefits and Outcomes. Journal of School Health, 2006, Vol. 76, No. 8, pp. 397–401.
10. 10.Green, K. Key Themes in Youth Sport. – London: Routledge, 2010.